

Віктор Ілліч Сіткарь,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

 <https://orcid.org/000-0003-0465-2973>

УДК 159.9

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-1\(88\)-51-57](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-1(88)-51-57)

СУБ'ЄКТНО-ВЧИНКОВИЙ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Анотація.

У статті крізь призму суб'єктно-вчинкового підходу висвітлено концептуальне розуміння субкультури дітей у контексті вчинкової логіки людського життя. Зазначено, що кожна психологічна система може бути вичерпно проаналізована та всебічно сутнісно оцінена як перспективна залежно від того, наскільки вона вибудовує себе, орієнтуючись на вчинкову логіку людської активності.

Розроблено концептуальні структурно-логічні схеми: 1) взаємозв'язку субкультури і вчинку; 2) категорійного простору вікової субкультури з позицій суб'єктно-вчинкового підходу. Наголошено, що варіативність, несхожість, самотність змісту дитячої субкультури забезпечує, з одного боку, орієнтацію на втрачені, забуті форми людської культури, а з іншого – прогнозування нових шляхів її розвитку та спрямованості психо-соціо-культурного розвитку суспільства.

Ключові слова: діти; вчинок; субкультура; об'єкт; суб'єкт; суб'єктно-вчинковий підхід.

З раннього дитинства індивід починає народжувати суб'єктну здатність до самосоціалізації – самостійного вибіркового оволодіння життєво важливими і значущими особисто для нього соціокультурними цінностями, символами, компетенціями, дискурсами і практиками [9, с. 132]. Дослідник В. Татенко стверджує, що дитина одночасно і є, і стає суб'єктом соціалізації [9, с. 169]. На його думку, в онтогенетичному розумінні суб'єктне передуює особистісному.

Наведену думку, спробуємо розглянути крізь призму такого теоретико-практичного феномену, як субкультура дітей (підлітків, дорослих тощо). Поняття «дитяча субкультура» ми трактуємо як норми, погляди та цінності, які притаманні дитячому співтовариству, їх соціальні та духовні потреби, продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей та особливості їх засвоєння, стиль, спосіб життя, спілкування та існування. Це – динамічний, психо-соціо-культурний феномен зі своїми морально-правовими нормами, вербальними особливостями, фольклорними набуттями та ігровим комплексом, що є процесом спонтанного, самостійного та ініціативного (вчинкового) засвоєння дитиною еталонів соціального досвіду.

Досліджуючи особливості дитячої субкультури, як культури в культурі, автор статті доходить

висновку, що завдяки цій субкультури людина набуває властивостей соціокультурного суб'єкта та готується до вчинкового способу спільного буття з іншими людьми.

Ще одна важлива причина, яка пояснює актуальність дослідження субкультури дитинства, – це темп соціальних змін. За останні 50 років він був дуже високим і немає детермінант думати, що він знизиться. Це так чи інакше впливає на життя кожного. Відтак, важливим постає вивчення дитинства, адже сучасні діти – це дорослі майбутнього, яке буде зовсім не таким, як ми думали. Світ, який залишиться їм у спадок – це буде не той світ, який ми знаємо сьогодні. Тому, якщо ми хочемо ефективно працювати заради дітей, то життєво необхідно зрозуміти ті соціальні процеси та інститути, які впливають на дітей і становлять контекст їхнього життя [13].

Як зазначає Н. Аніщенко [1, с. 5], сьогодні, жорстока реальність довкола залишає у дітей глибокі травми на все життя. Війна перевернула життя мільйонів дітей нищівним чином. Війна спричинила одне з широкомасштабних переміщень дітей із часів Другої світової війни, ознаменувавши зловісну віху, жахливі наслідки якої можуть відчувати щонайменше декілька наступних

покоління. Ми робимо все для того, щоб захистити дитячі душі та дитячі знання, розвивати різні напрями освітньої діяльності, щоб наші діти своїм розумом і талантами продовжували розбудовувати вільну, незалежну, міцну, квітучу країну, якою вже пишається увесь світ, щоб надати можливість нашим дітям реалізувати власний потенціал, щоб одного дня вони могли зробити світ кращим...

Водночас, на думку Президента України В. Зеленського, війна уже сильно змінила українських дітей. «Нам не треба нашим дітям нічого говорити про перемогу, вони, повірте, знають про війну більше за нас. Мій син, йому дев'ять років, він знає найменування всієї зброї. І ця інформація не від мене. Вони у глибині цієї війни. У цьому сенсі, з одного боку, мені легше, ніж іншим батькам, тому що я не бачу своїх дітей, і коли в мене є така можливість їх побачити, вони задоволені, що б я їм не говорив, головне, щоб я був з ними поруч. З одного боку, можна сказати – путін вкрав дитинство у наших дітей сьогодні, а з іншого – кожен з нас щось повинен віддати державі для захисту. Наші діти віддали своє дитинство» – зауважив Президент [6].

Досліджуючи дитячу субкультуру, зазначимо, що в науці домінувала точка зору, що у дітей не може бути власної культури. Науковці, систематизувавши наявні концепції про субкультуру, довели, що дитяча культура існує. У своїх дослідженнях вони прагнули не протиставляти її суспільству, а навпаки, зберігати її і розвивати, оскільки вона не менш різноманітна і цікава, ніж субкультура дорослих. Доведено, що вивчення дитинства і вирішення задач у цій сфері – один із пріоритетних напрямів політики сучасної України. Актуальність дослідження також зумовлена відсутністю потенційних альтернативних варіантів морфологічної моделі дитячої субкультури. Її структура полікомпонентна, аналіз кожного елемента вимагає міждисциплінарного підходу. Тому до дослідження залучені фахівці з різних гуманітарних напрямів [4, с. 11].

Зокрема, Е. Фром, досліджуючи особливості дитячої психіки, дійшов висновку, що враження, які переживаються у дитинстві (біль, страх, приниження, образи, захват, байдужість дорослих тощо), дуже серйозно впливають (іноді на все життя) на подальшу поведінку, реакції та навіть долю дорослої людини. Особливо значним є вплив дитячих страхів, негативних стресів і образ. Дитина не має можливостей аналізувати і тим самим розряджати негативну енергію, яка супроводжує ці переживання і тоді підсвідомо намагається їх забути: вони переходять у сферу підсвідомості, сублімуються, але не зникають, не «вимиваються» з суб'єктивного світу дитини і здатні за певних обставин виявитися в різних, зокрема непридатних для суспільства формах [15].

Зокрема К. Юнг досить точно зафіксував факт дивної зверхособистісної детермінації проце-

су набуття людиною, дитиною соціокультурних якостей. Він пише: «Ми б неправильно зрозуміли причинне значення проблематики батьків для духовного життя дитини, якби схотіли трактувати це значення завжди в надмірно особистісному плані – як суто моральне питання. Найчастіше йдеться про деякий доленосний етос, що знаходиться на іншому боці свідомої людської компетенції. Пролетарські нахили в нащадків давніх благородних родів, злочинні нахили в дітей порядних і навіть дуже хороших людей, паралічна або хронічна ледачість у нащадків енергійних і успішних батьків – усе це не лише моменти свідомого вибору нежиттєвого життя, а й компенсації, надані долею, функція природного етосу, який зневажає піднесеного і підносить зневаженого» [16]. Поняття «етос» охоплює набір правил і норм, що діють у певному середовищі, які аналогічні етичним, але не є такими за суттю (тому що відсутні етичні максими і регулятиви).

Сучасні соціальні та поведінкові науки стверджують, що **культуротворча функція** дитинства полягає у формуванні підростаючим поколінням історично нових універсальних здібностей, нових форм діяльнісного ставлення до світу, нових образів культури в міру засвоєння креативного (творчого) потенціалу людства. Цим сучасне дитинство відрізняється, наприклад, від первісного, античного або середньовічних часів, що і дає змогу вважати його розвиненим. Значна роль в реалізації цієї функції належить саме **дошкільному дитинству** [4]. Адже в його межах, за загальним визнанням, відбувається найбільш інтенсивний розвиток фундаментальних людських здібностей. У процесі свого духовного розвитку дитина творчо засвоює форми людської ментальності: не лише ті, що були історично сформовані, а й ті, що історично формуються. Окрім того, вона специфічним чином бере участь у їх формуванні. Тому кожне нове покоління, проживаючи «дитячий» етап свого ствердження в культурі/субкультурі, обов'язково збагачує сукупний творчий потенціал людства новими можливостями.

На думку С. Грабовського, справа тут не лише в самому по собі віці, а й у провідній домінанті вчинків, тому стрижні, на який «нанизуються» всі вчинки. Якщо у дитини майже завжди такою домінантою виступає гра у тій чи іншій формі, то у підлітка – пригодництво. Якщо у дитячій грі (якщо її не заганняють у потрібні їм рамки дорослі) самоцінним виступає сам її процес, то у підлітковій пригоді – не лише процес, а й результат, певна фіксація набутого. Натомість культурний процес неможливий без творення певних явищ, закінчених і досконалих «зліпків» із зовнішнього та внутрішнього світів людського буття [3].

У цьому контексті М. Коул зазначає, що культурні практики є видами діяльності, стосовно яких існує нормативне очікування, повторювані або звич-

ні дії. В середині культурної практики всі об'єкти є соціальними, оскільки вони соціально встановлені. Хоч дорослі за власною ініціативою і можуть створювати «ніші розвитку» і своєю владою обмежувати організацію поведінки в них, проте події, що відбуваються в процесі культурно організованих видів діяльності є сумісними звершеннями. Активними агентами процесу розвитку є і дитина, і її соціокультурне оточення [14, с. 214–217].

На думку Н. Бедріної, дослідниці трансформацій компонентів дитячої субкультури на YouTube-каналах, на сьогодні, попри значну кількість публікацій, дитинство в аудіовізуальній культурі ще є недостатньо вивченим: практично немає досліджень контенту, що виробляється для дітей, дітьми або від імені дітей у сучасному медіапросторі, зокрема YouTube-канали для дітей, дитячі блоги, сторінки дітей у соціальних мережах тощо. Вони є одним із найпопулярніших видів контенту на відеохостингу [2, с. 13]. Окрім того, вона зазначає, що музичні канали є незмінно привабливими для дитячої аудиторії. Тут є можливість послухати народні й розвивальні пісні у виконанні професіоналів і аматорів, ознайомитися з нотною грамотою, навчитися співати самим, залучитися до творчого доробку країн і поколінь, і навіть вивчити іноземний алфавіт, а згодом і мову [2, с. 15].

Сучасні українські психологи В. Татенко, В. Шульга [9; 11], сутнісні сили дитини (мовиться про віковий період до 17–18 років) розуміють як закладені на генетичному рівні духовні праструктурні властивості психіки чи то кванти психічного, що, утворюючи в процесі взаємодії дитини зі світом її потенції і інтенції, акумулюються у вищих психічних функціях, визначають спроможність, здатність і готовність зростаючої особистості до перетворювальної активності і врешті-решт розчиняються в діях вищого, морально-творчого порядку. Вони утворюють індивідуальний та соцієтальний психофрактали дитини, породжують інформаційно-енергетичне поле її смислів і зумовлюють появу вікових психічних новоутворень.

Обґрунтування вчинкової парадигми у психології (В. Роменець, В. Татенко (1999), Я. Кальба (2010), В. Шульга (2013)) полягає у тому, що: «Будь-який психічний стан чи процес, риса чи якість людини у своєму функціонуванні і розвитку тяжіють до одного з визначень учинку, а сама вона прагне утвердитися в ролі його суб'єкта. Тому і **кожна психологічна система може бути вичерпно проаналізована й усебічно сутнісно оцінена як перспективна залежно від того, наскільки вона вибудовує себе, орієнтуючися на вчинкову логіку людської активності**» [8, с. 7–8].

Вчинкове, на думку В. Татенка, розглядається як вікно в сутнісний, сакральний світ людини. Вчинкове закладене в людині на рівні архетипового, фрактального, людина природно приречена вчиняти, аби бути людиною. Психологія

Я. Кальба вважає, що вчинок – це універсальний механізм самовідтворення буття, унікальний спосіб сутнісної самореалізації людини, її душевно-духовного й особистісного зростання [5, с. 10–11].

З огляду на вищезазначене, на *рис. 1* крізь призму суб'єктно-вчинкового підходу зображено концептуальне розуміння субкультури дітей у контексті вчинкової логіки людського життя.

Поняття вчинок, «вчинковий потенціал» науковці В. Татенко, Я. Кальба та ін. розглядають як структурне і динамічне утворення, що поєднує в собі ситуаційну, мотиваційну, дієву та післядієву компоненти. Зміст поняття «вчинкового потенціалу» людини, що висвітлює його психологічний контекст конкретизовано в *табл. 1*.

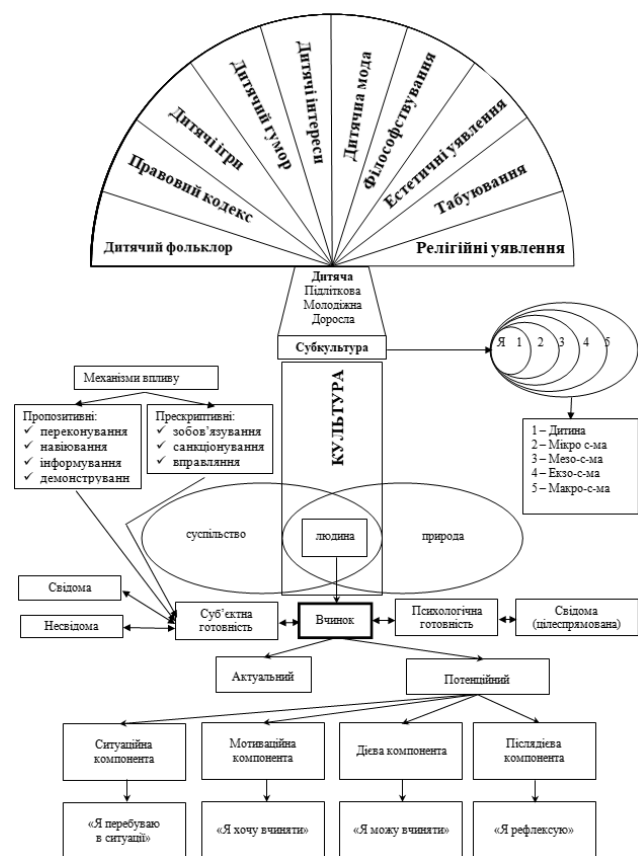

Рис. 1. Суб'єктно-вчинковий концептуальний підхід до дитячої субкультури

Розглянемо цей підхід більш детально. За загальноприйнятим визначенням, реально-практичну структуру вчинку ставлять:

1) **ситуаційна компонента** («Я перебуваю в ситуації») – своєрідне поєднання зовнішніх і внутрішніх умов, що спричиняють певну форму активності особистості – вчинкової активності; потенційна спроможність людини виокремити себе з середовища; потенційна залежність/незалежність від життєвої ситуації (обставин) [5; 8];

2) **мотиваційна (спонукальна) компонента** («Я хочу вчиняти») – специфічно властиве

особистості первинне усвідомлення збуджувального, спонукального характеру ситуації, що призводить до актуалізації певних мотивів учинкової активності, до їх протиставлення чи поєднання; у результаті формується мотивація вчинку – складне психологічне утворення, у якому поєднані певні ідеали, ідеї, смисли особистості щодо прийняття певного рішення стосовно змісту ситуації, певного характеру дій, цілей і мети вчинкової дії. Це – готовність людини діяти певним чином за певних обставин (психологічна форма існування вчинкового потенціалу). Ця компонента визначає те, чого саме хочеться людині в цій життєвій ситуації, на що (на які цінності) буде зорієнтована, спрямована її активність [5; 8].

3) **дійова (операційна) компонента** («Я можу вчиняти») – комплекс реально-практичних дій особистості, що спрямовані на прийняття нею рішення щодо морального змісту актуальної ситуації та на реалізацію прийнятого рішення; причому безпосередньо продукується результат учинкової активності особистості щодо конкретної ситуації. Це – потенційна спроможність людини віднайти найбільш ефективні й адекватні засоби, прийняти максимально творче рішення щодо життєвої ситуації, втілити намір у реальність [5; 8].

4) **післядійова (рефлексивна) компонента** («Я рефлексую») – комплекс пізнавально-перетворюючих дій особистості, що спрямовані на вторинне, постдійове усвідомлення змісту здійснених нею вчинкових дій, на усвідомлення результатів її вчинкового діяння, на оцінювання, осмислення їх тощо. Вона передбачає оцінку дитиною вчиненого та її фіксацію в індивідуальному досвіді [5; 8].

Вихідні поняття психологічного контексту, відповідно до змісту зазначених компонентів, відображено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Поняття, що висвітлюють психологічний контекст структури вчинку

Структура вчинку (компоненти за В. Роменцем) [7]		Психологічний контекст компоненту висвітлюють такі поняття
1	Ситуативний	«Ситуація»; «умови соціальні, індивідуальні, культурно-історичні тощо»; «психологічні стани особистості»; «властивості особистості»; «індивідуальна природа особистості»; «темперамент»; «спонукальний вплив ситуації»; «досвід предметно-дійового орієнтування особистості» тощо.
2	Мотиваційний	«Мотив», «спонук», «потяг», «мотивування», «боротьба мотивів», «мотивація», «особистість», «характер», «ціннісна творчість», «індивідуальний досвід моральної творчості» тощо;
3	Дійовий	«Прийняття рішення», «ціль», «мета», «намір», «засіб діяння», «спосіб діяння», «продукт», «результат» тощо;
4	Післядійовий	«Рефлексія», усвідомлення, «цінність», «значення», «смісл», «ідеал», «взірець», «досвід ціннісної творчості», «розвиток», «самовдосконалення» тощо.

У психологічному розумінні кожна **ситуація**, за В. Татенком [10], може розглядатися як: 1) *зовнішнє середовище*, оточення, обставини, об'єктивні умови, у які доля «закинула» людину, і які протистоять їй у своєму автономному бутті; 2) *суб'єктивні обставини*, що формують внутрішній світ життя людини; 3) *процес і результат виходу (трансценденції)* людини за межі об'єктивних та суб'єктивних обставин і перетворення їх на умови розгортання та здійснення вчинку (*рис. 2*).

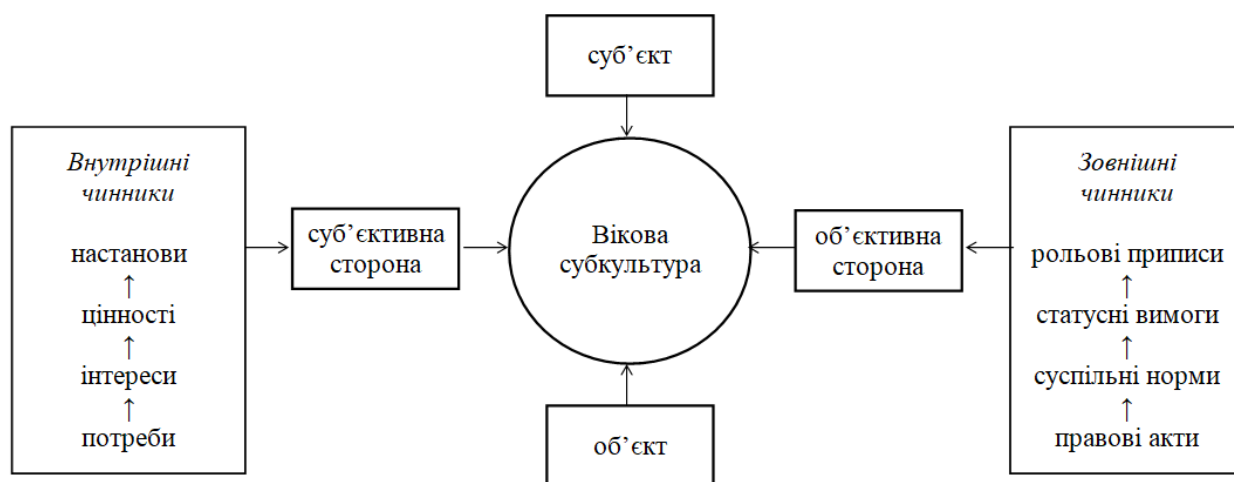

Рис. 2. Категорійний простір вікової субкультури з позицій суб'єктно-вчинкового підходу

Аналіз фактологічного матеріалу з проблеми дослідження дає змогу стверджувати, що опинившись у певній ситуації, людина орієнтується,

самовизначається в ній, а потім перетворює цю ситуацію у стартовий майданчик для вчинку. Ситуація як така ніколи не зникає. Вона продовжує

існувати у своїй певній якості, функціонально і змістово підпорядковуючись логіці вчинку аж до його завершення і до моменту ініціювання наступного вчинкового акту. Проте конкретним психологічним механізмом і результатом самовизначення людини в ситуації є **мотивація**. «Призначення мотивації, – зазначає В. Роменець, – перебороти конфліктність ситуації та прийняти рішення діяти певним чином» [7, с. 762].

На його думку, варто відрізнити причини як потяг до дії й власне мотивацію, що є процесом вибору з наданням переваг. Він заглиблюється в аналіз процесу боротьби мотивів, конструюючи «мотиваційне коло», що утворюється взаємодією таких психічних складових, як «імпульс», «мета», «мотив (боротьба мотивів)» та «ідеал», який (знову ж таки) переходить в «імпульс», але на вищому – власне вчинковому рівні активності. Таким чином, «мотиваційне коло» розгортається у «мотиваційну спіраль».

Так, В. Роменець розглядає боротьбу мотивів як психологічне ядро мотивації і власне механізм перетворення ситуації. Який з мотивів перемагає у їхній боротьбі? Саме той, який з них більше відповідає ідеалові. Лише наявність ідеалу дає людині змогу зрозуміти і відчувати в конкретній ситуації внутрішню поєднаність своєї свободи з відповідальністю за власні вчинки. Мотиваційний процес, процес боротьби мотивів має різні виміри: раціональний, емоційний, інтуїтивний, індивідуальний, загальнолюдський, моральний, творчий тощо. Мотив учинку, що переміг, втілюється у відповідній вчинковій дії [10].

Вчинкова дія. Усі ті, хто вчиняють, рухають власний розвиток і розвиток суспільства вперед, долають інерцію стереотипів, рвуть ланцюги рутинної буденності, відкривають шлях новим нормам творчого осягнення світу, новим рівням звичності та мужності.

Через механізми наслідування, навіювання, переконування, інтеріоризації, адаптації, через участь в різних іграх, дитина засвоює набір ролей, які їй належить виконувати в суспільстві, завдяки чому «вводить» у свою систему поведінки ті шаблони, які санкціоновані референтною групою, тобто привласнює та індивідуалізує змісти і форми загальнолюдської культури і дитячої субкультури зокрема. Свою суб'єктно-авторську активність та зацікавленість у тому, щоб стати соціалізованою істотою, людський індивід виявляє шляхом спонтанної ініціації комунікативних контактів із носіями соціального досвіду, а також шляхом засвоєння, накопичення, індивідуалізації, інтерпретації й апробації цього досвіду в практиці свого індивідуального та суспільного життя. У зазначеній субкультурі потенціал індивіда як суб'єкта соціалізації специфічним чином виявляє себе також у готовності та спроможності прилучитися до процесу соціалізації інших ін-

дивідів, що також сприяє його самосоціалізації, розвитку як члена суспільства [10].

Післядія – це усвідомлення людиною свого вчинку і його наслідків для себе та інших. На етапі післядії підсумок зробленого стає основою нових кроків уперед.

Зокрема В. Татенко слушно зауважує, що онтологічне узагальнення феноменів вчинковості наближає нас до розуміння людського життя як вчинку, як процесу свідомого, відповідального творення індивідом свого життєвого світу і себе в ньому за законами істини, добра, любові та краси. Життя як учинок може відбутися лише за умови, що кожен його прояв, вольовий акт, переживання чи думка будуть формою реалізації вчинкового принципу [10].

На думку В. Шульги, суб'єктно-вчинковий підхід, що органічно поєднує суб'єкт-суб'єктну методологію психологічного пізнання з методологією вчинковою, екзистенційно феноменологічною, дає змогу по-новому подивитися на зміст і форму організації процесу едукативної підготовки покоління з метою розвитку в ньому сутнісних сил людини. Як механізм розвитку сутнісних сил зростаючої особистості в змістовно-процесуальному полі освітньої діяльності він (підхід) стає системою спеціально організованих соціально-психологічних впливів на дитину, націленою на формування та розвиток її (дитини) суб'єктно-вчинкової ідентичності. Головними способами такого впливу виступають: взаємовизначення в *ситуації*, взаємопереконування в *мотивації*, взаємозобов'язування в *дії* та *післядії* взаєморефлексія. Кожен із вищезазначених соціально-психологічних способів впливу займає певну структурно-функціональну позицію стосовно інших. У своїй сукупності вони (способи) відповідають структурі вчинку як цілісного феномену, що була запропонована В. Роменцем, і реалізуються за допомогою відповідних психолого-педагогічних форм впливу. На основі таких уявлень цілком можливим видається створення психолого-педагогічної технології розвитку сутнісних сил у дитини впродовж усього навчання в школі. На разі розроблено й апробовано соціально-психологічну методику формування в учнівської молоді суб'єктної готовності до вчинку засобами спільного вчинку дорослих (учителів, батьків, представників територіальної громади) і дітей (учнів) [11; 12].

Насамкінець зазначимо, що сутність вчинкової активності, як і прилучення до субкультури, полягає в тому, щоб, визначившись в ситуації життєдіяльності, зваживши всі зовнішні та внутрішні пріоритети і залежності, конфліктні чи навіть колізійні стосунки з оточенням і самою собою, людина *з'ясувала те, що їй конче необхідно для автентичного буття*. Далі на неї чекає *етап боротьби мотивів*, який вона мусить пройти,

обравши найбільш значуще, визначивши головну мету та відкинувши все другорядне. Наступний етап вчинкової активності передбачає **здійснення того, що планувалося**, досягнення поставленої мети. І на заключному етапі людина мусить **дати чесну оцінку вчиненому** нею, а також виробити нове настановлення для майбутніх учинків.

Варіативність, несхожість, самотність змісту дитячої субкультури забезпечує, з одного боку, **орієнтацію на втрачені, забуті форми людської культури**, а з іншого – **прогнозування нових шляхів її розвитку**. Тому, на нашу думку, наявний методологічний суб'єктно-вчинковий інструментарій також добре підходить для вивчення сучасної аудіовізуальної субкультури дитинства. Сучасні дитячі блоги становлять окремий психологічний і культурологічний інтерес у зв'язку з їх зростаючою популярністю, проте недостатньою науковою вивченістю.

Використані літературні джерела

1. Аніщенко Н. В. Вступне слово / Н. В. Аніщенко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 1 (84). – С. 5.

2. Бедрина Н. С. Трансформація компонентів дитячої субкультури на Youtube-каналах / Н. С. Бедрина // Питання культурології. – 2021. – № 37. – С. 12–20. – URL: <http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/235993>.

3. Грабовський С. Дитяча культура: самоцінна складова людського життя / С. Грабовський. – 2017. – URL: <https://glavcom.ua/columns/sgrabovskiy/dityacha-kultura-samocinna-skladova-lyudskogo-zhyttia-391911.html>.

4. Дитяча субкультура в Україні: традиції та сучасність (культурологічний контекст): монографія / С. М. Волков, Т. І. Гаєвська, Я. М. Левчук та ін. – Київ: Інститут культурології НАМ України, 2018. – 576 с.

5. Кальба Я. Є. Шкільному психологу: вчинковий потенціал старшокласника / Я. Є. Кальба. – Київ: Шкільний світ, 2010. – 126 с.

6. Ми знаємо за що ми воюємо. Зеленський розповів перед яким вибором поставила українців війна і чому росію потрібно ізолювати. – URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/mi-znaemo-za-scho-mi-voyuemo-zelenskij-rozpoviv-pered-yakim-viborom-postavila-ukraintsiv-vijna-i-chomu-rosiyu-potribno-izolyuvati.htm>.

7. Роменець В. А. Історія психології: XIX-початок XX століття: навч. посіб. / В. А. Роменець. – Київ: Либідь, 2007. – 829 с.

8. Татенко В. О. Від редактора / В. О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії. – Київ: Либідь, 2006. – С. 6–10.

9. Татенко В. О. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія / В. О. Татенко. – Київ: Міленіум, 2017. – 184 с.

10. Татенко В. О. Психологічна спадщина Володимира Роменця / В. О. Татенко, Т. М. Титаренко. – URL: <https://www.academia.edu/31102366/%D0%9F%>.

11. Шульга В. Д. Спільний учинок як механізм соціалізації учнівської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / В. Д. Шульга; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Київ, 2013. – 257 с.

12. Шульга В. Д. Суб'єктно-вчинковий підхід до розвитку сутнісних сил дитини: методологія педагогіки і психології XXI століття / В. Д. Шульга // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, – 2014. – II (14), Issue: 27. – URL: www.seanewdim.com.

13. Clark Rory McDowall. Childhood in society for early childhood studies / Clark, Rory McDowall. – Exeter: Learning Matters, 2010.

14. Cole M. Cultural-historical psychology: A mesogenetic approach. Cultural psychology and activity theory: Essays in honor of Sylvia Scribner / M. Cole // Reprinted in Akmeologia: A Scientific Practical Journal. – 1996. – No. 2. – P. 104–129.

15. Фромм Э. Душа человека, ее способность к добру и злу / Э. Фромм. – Москва: АСТ, 1998. – 256 с.

16. Jung C. G. Über Konflikte der kindlichen Seele (in German) (Second ed.) / C. G. Jung. – Wien: Franz Deuticke, 1916.

References

1. Anishchenko, N. V. (2022). Vstupne slovo [Introductory word]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted personality*. 1 (84). P. 5. [in Ukrainian].

2. Bedrina, N. S. (2021). Transformatsiia komponentiv dytiachoi subkultury na Youtube-kanalakh [Transformation of components of children's subculture on YouTube channels]. *Pytannia kulturolohii – Questions of cultural studies*. 37. P. 12–20. Retrieved from: <http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/235993>.

3. Hrabovskyi, S. Dytiacha kultura: samotsinna skladova liudskoho zhyttia [Children's culture: a valuable component of human life]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/columns/sgrabovskiy/dityacha-kultura-samocinna-skladova-lyudskogo-zhyttia-391911.html>.

4. Dytiacha subkultura v Ukraini: tradytsii ta suchasnist (kulturolohichniy kontekst) [Children's subculture in Ukraine: traditions and modernity (cultural context)]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kalba, Ya. Ye. (2010). Shkilnomu psykholohu: vchynkovyi potentsial starshoklasnyka [To the school psychologist: the action potential of a high school student]. Kyiv. 126 p. [in Ukrainian].

6. My znaemo za shcho my voiuemo. Zelenskyi rozpoviv pered yakym vyborom postavyla ukraintsiv viina i chomu rosiuu potribno izolyuvaty [We know what we are fighting for. Zelenskyi told what choice the war faced Ukrainians and why Russia needs to be isolated]. Retrieved from: <https://war.obozrevatel.com/ukr/mi-znaemo-za-scho-mi-voyuemo-zelenskij-rozpoviv-pered-yakim-viborom-postavila-ukraintsiv-vijna-i-chomu-rosiyu-potribno-izolyuvati.htm>.

7. Romenets, V. A. (2007). Istoriia psykholohii: XIX-pochatok XX stolittia [History of psychology: 19th-

